

Макс Вебер

Основни категории
на
социалната
икономика

съставителство, предговор и превод: Кольо Коев

Генеративната сила на Веберовата мрежа от категории

Това е вторият от три тома ръкописи, представляващи Веберовия принос към замисления от него мащабен проект *Основи на социалната икономика*.¹ Първият том от тази „Веберова поредица“ на Издателска къща КХ – Критика и Хуманизъм, *Фигури на културата / Фигури на властта*, представи отношенията между видовете общности, стопанството и правото през формиращата сила на политическите общности и посредничеството на „културния елит“. Бъдещият трети том ще бъде посветен на социология на правото.

Настоящият том предлага за пръв път в пълен обем на български език „Основни социологически понятия“²

¹ Иначе казано, става дума за ръкописи на Макс Вебер, които традиционно се публикуват под заглавие *Стопанство и общество*. За „двете истории“ на *Стопанство и общество* вж.: К. Коев, „Веберовият ръкопис върху общностите: исторически и понятийни контексти“, в: Макс Вебер, *Фигури на културата / Фигури на властта*, С., 2017, ИК КХ – Критика и Хуманизъм, съст. и прев. Кольо Коев, 7-28.

² Досега в превод на български език бяха публикувани само първите седем параграфа. Вж.: Макс Вебер, *Генезис на западния рационализъм*, съст. и цялостна редакция Кольо Коев, С., 2019, ИК КХ – Критика и Хуманизъм, 29-91.

в комбинация с „Основни социологически категории на стопанското действие“. Заглавието, под което обединяваме тези два труда на Макс Вебер: *Основни категории на социалната икономика*, има функцията да изтъкне теоретичната значимост на Веберовия синтез. Ключова в него е идеята за „социална икономика“ и затова в този предговор ще се опитам да я очертая накратко.

Преди това обаче ще си позволя да локализирам двете студии хронологически и текстуално.

„Основни социологически понятия“: новият вход към Веберовия принос за *Основи на социалната икономика*?

След края на Първата световна война, след участието си на мирните преговори във Версай като част от германската делегация и след последния си неуспешен опит да започне политическа кариера като депутат в Райхстага, Вебер възобновява прекратената още в началото на века по собствено желание кариера на преподавател. Този път той е избран за професор по Социална наука, стопанска история и национална икономика в Мюнхенския университет.³ На 24 юни 1919 г. той започва да чете курс лекции под заглавие „Най-общии категории на социалната наука“, а на 25 септември същата година изпраща на издателя Паул Зибек финалния ръкопис на това, което познаваме

³ Всъщност хронологически най-напред Вебер успешно се връща към преподаване през летния семестър на 1918 г. във Виенския университет с лекционен курс „Стопанство и култура (критика на историческия материализъм)“, но за него това е по-скоро първоначална проверка на собствените възможности след дългото отсъствие.

като „Основни социологически понятия“. На 20 октомври 1919 г. Вебер започва да чете лекционен курс „Общо изложение на стопанската и социалната история“, а на 31 март 1920 г. предоставя на издателя ръкописа, известен като „Основни социологически категории на стопанското действие“. Очевидно за Вебер тези два лекционни курса в Мюнхенския университет са били възможност да изпробва публично ключовите идеи, които после стават основа на първите две (теоретични) глави от приноса му към режисирания от него проект *Основи на социалната икономика*.

Няколко думи за архитектурата на проекта за социална икономика, които, надявам се, ще дадат поне частична представа за неговата импозантност. Той е структуриран около три основни теми (Тема 1: „Как да анализираме стопанските феномени“; Тема 2: „Природа на модерния капитализъм“; Тема 3 „Клонове на модерното капиталистическо стопанство“). Съобразно идеята на Тема 1 цитираната Книга I (включваща три тома – том първи: *Стопанството и науката за стопанството*, където централно място има студията на Фридрих фон Визер „Теория на социалната икономика“, том втори: *Отношенията на стопанството с природата и техниката*, с ключов автор Фридрих фон Готл-Отлилиенфелд, и том трети: *Стопанство и общество*, с водещия принос на Макс Вебер) е трябвало да носи основния методологически заряд на проекта. Тема 2 е предвиждала две книги с прилежащите им тонове (Книга II: *Специфични елементи на модерното капиталистическо стопанство* и Книга V: *Социални отношения при капитализма и вътрешна социална политика в модерната държава*), Тема 3 – състояща се също от две книги, разчленени на съответните тонове (Книга III: *Стопански отрасли на капиталистическата икономика и вътрешна икономическа политика*

в модерната държава и Книга IV: *Отношения в капиталистическото световно стопанство и външна стопанска и социална политика на модерната държава*).⁴

Всъщност работата над цитираните по-горе два ръкописа бележи връщането на Вебер тъкмо към преустановения през 1914 г. заради войната проект. В този смисъл са и писмата му до Паул Зибек от 22 август и от 25 септември 1919 г., в които той говори за „началото на ръкописа *Стопанство и общество*“, имайки предвид труда, предвиден за Книга I, Раздел III („Стопанство и общество“)⁵ от Проекта за социална икономика.⁶ Това връщане обаче не е просто възобновяване на прекъснат процес, а преосмисляне на цялостната организация на собствения принос с оглед състоянието на подготвената за публикуване част от проекта. Затова и изследователите на Вебер говорят за „стара“ и „нова“ част (т.е. за текстове, писани преди и след 1914 г.) на ръкописите, известни като *Стопанство и общество*. „Основни социологически понятия“ е теоретичният вход към „новия“ вариант, над който Вебер работи след войната. Новата част обаче се състои от само 180 страници, които Вебер успява да изпрати на

⁴ Подробно за проекта вж.: R. Swedberg, *Max Weber and the Idea of Economic Sociology*, Princeton University Press, Princeton, 1998, 153-162.

⁵ В който, според плана на „старата част“, фигурира и студията на Ойген фон Филипович „Развитие на стопанските и на социално-политическите системи и идеали“, отпаднала по-късно поради смъртта на автора. В този смисъл *Стопанство и общество* няма как да бъде заглавие само на Веберовите ръкописи към Проекта за социална икономика.

⁶ Вж.: W. Schluchter, „Zur Entstehung und Überlieferung des Textes“, във: Weber, M., *Soziologie (Unvollendet 1919-1920)*, в: *Max Weber Gesamtausgabe*, I/23, съст.: K. Borchart, Hanke, E., Schluchter, W., J.C.B.Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 2014, 268-282.

тюбингенското издателство преди смъртта си на 14 юни 1920 г. Те включват „Основни социологически понятия“, „Основни социологически категории на стопанското действие“, „Типовете господство“ и незавършеният ръкопис „Съсловия и класи“.

За съжаление, няма никакви знаци за това как според Вебер би трябвало да изглежда един преработен вариант на останалите ръкописи от т.нар. „стара част“, а отгук и цялостната архитектура на „новата“ част. Вероятно трансформацията е щяла да бъде радикална, ако съдим дори само по преработките и дописванията в рамките на предвоенния вариант, които са се ръководели до голяма степен от дефицитите и слабостите, откривани от Вебер в трудовете на останалите участници в проекта.⁷ „Основни социологически понятия“ предлага по-специфична, макар и косвена индикация за промените, защото това е *новото теоретично ядро* на ръкописите, което може да бъде сравнявано със своя контрапункт отпреди войната – „Върху някои категории на ‘разбиращата социология’“.

Тук нямам възможност да правя детайлно сравнение между двата текста, но ще си позволя да открия някои акценти в „Основни социологически понятия“ (и най-вече в продължението, което публикуваме сега) на фона на излязлата през 1913 г. в списание *Логос* студия.⁸

⁷ Вж. по този въпрос: К. Коев, „Веберовият ръкопис върху общностите: исторически и понятийни контексти“, цит. изд., 8-17; вж. също: R. Swedberg, *op. cit.*, 153-162, както и Въведението на Кийт Трайб към новия превод на английски език на новата част на *Стопанство и общество* в: M. Weber, *Economy and Society*, new translation, Tribe, K. (съст. и превод), London, 2019, Harvard University Press, 1-73.

⁸ Български превод: „Върху някои категории на ‘разбиращата социология’“ (в: М. Вебер, *Смисъл и ценност*, С., 1998, ИК КХ – Критика и Хуманизъм, съст. и прев. Кольо Коев, 155-198).

Спорно е да разглеждаме „Основни социологически понятия“ като преработен вариант на студията върху категориите, въпреки общите места и близостта в редица отношения между двата текста. „Върху някои категории на ‘разбиращата социология’“ е труд, писан преди всичко с оглед на намерението на Макс Вебер да представи *визията си за социология* към момента на публикуването му, поради което той излиза като *самостоятелен текст* през 1913 г.⁹ Иначе казано, задачата му е да развие теоретично схващане за социология в близост със и срещу изброените в първата бележка под линия автори.¹⁰ Този характер на труда нюансира организацията му; едва на второ място той „може“ (както отново се посочва в бележката под линия) да се разглежда като обосноваващ „чисто предметни изследвания“¹¹. И макар в „Предварителна бележка“ към „Основни социологически понятия“ да са изброени същите автори, спрямо които Вебер диференцира разбирането си за социология, строежът на този труд вече е зависим от функцията му на *Въведение* в новия вариант на приноса към *Основи на социалната икономика*. Това ще рече, че „Основни социологически понятия“ е не толкова цялостна теоретична разработка на Веберовата „разбираща

⁹ Тази публикация е особено необходима на Вебер, като се има предвид, че е първото по-системно разгръщане на неговата социология.

¹⁰ Между които преди всичко Георг Зимел, Фердинад Тьонис, Фридрих фон Готл-Отлиленфелд и Рудолф Щамлер. За това както Вебер „заема“ от тези автори и как ги преработва вж.: Tribe, *op. cit.* 49-57.

¹¹ Вж.: М. Вебер, „Върху някои категории на ‘разбиращата социология’“, 155-156. Под „чисто предметни изследвания“ очевидно се имат предвид ръкописите от „старата част“, които в същата бележка Вебер недвусмислено именува *Wirtschaft und Gesellschaft* [Стопанство и общество] (както гласи заглавието на Раздел III на *Основи на социалната икономика*).

социология¹², колкото един вид понятийна призма за четене на текстовете в рамките на Проекта за социална икономика. От такава гледна точка *методическата тежест* понасят наистина първите два параграфа и отклоненията в тях, но *генеративната сила* е заложена в останалите параграфи, разработващи понятията, които произтичат от „социално действие“ и се надстрояват над него.

Само между другото ще кажа, че това „надстрояване“ не се извършва по принципа на Хегеловото „снемане“: всяко понятие не просто се вгражда в следващите, а запазва и самостоятелното си значение в аналитичната мрежа. Или бих казал, че зависимостта е по-скоро обратна на Хегеловото „снемане“, защото става дума за редукция на „колективните“ понятия до ядрото, от което всъщност се разгръщат. Надявам се, че това ще се види по-нататък.

Тъй като социологията е „генерализираща наука“, смята Вебер, категориите, с които тя оперира, трябва да бъдат генерирани като „относително празни откъм съдържание в сравнение с конкретната реалност на историческото“, като за сметка на това „тя може да предложи по-голяма *еднозначност*“ на своите понятия.¹³ На този фон се открояват две важни промени в сравнение с „Върху някои категории“: 1) въвеждането на четворната типология на социалното действие според неговата смислова ориентация (§2) и 2) на понятието „социално отно-

¹² Въпреки подвеждащото впечатление, което оставя фактът, че схода на времето емблема на „Основни социологически понятия“ са станали първите два параграфа, в които е синтезирана Веберовата теория на социалното действие. Това обаче пренарежда акцентите в студията и води до съвършено незаслужено пренебрегване на останалите параграфи.

¹³ М. Вебер, *Генезис на западния рационализъм*, цит. изд., 57-58.

шение“ (§3).¹⁴ Четирите основания за типологизиране на социалното действие дават възможност за различни *съдържателни* закрепвания на действието в процеса на тълкуването му, явявайки се и основания за „легитимната валидност“ на един или друг социален ред.¹⁵ Категорията „социално отношение“ (основаващо се на минимум взаимност), от друга страна, позволява социалните взаимодействия да се схващат като квазиавтономни обективации на смисъл, което е значимо предусловие за въвеждането на следващите понятийни редове. Особена роля в този смисъл се пада на понятията „общностно обвързване“ {Vergemeinschaftung}, „обществено обвързване“ {Vergesellschaftung}, „обединение“ {Verband}.

Двойката „общностно обвързване“-„обществено обвързване“ заменя „общностно действие“ и „обществено действие“ (основни понятия в студията върху категориите от 1913 г.), *подчертавайки процесуалността* в характеризираните от тях социални отношения (което стимулира и предложения от мен превод на тези понятия на български). Заедно с това общностното обвързване е определено като „по-скоро“ афективно и традиционно

¹⁴ В студията от 1913 г. Вебер обсъжда накратко двойката радикално противоположни типове действие: „целерационално“ и „афективно“, като афективното действие е по-скоро контекст за по-отчетливото дефиниране на целерационалното социологическо тълкуване (Вебер, „Върху някои категории...“, цит. изд., 156-159). По-подробно за трансформациите в езика и организацията на „Основни социологически понятия“ в сравнение със студията върху категориите вж. високоинформативната статия на Клаус Лихтблау (K. Lichtblau, „Vergemeinschaftung‘ und ‘Vergesellschaftung‘ bei Max Weber. Eine Rekonstruktion seines Sprachgebrauchs“, *Zeitschrift für Soziologie*, 29 (6), 2000, 423-443).

¹⁵ Един вид необходим контрапункт на съдържателно празните понятия.

ориентирано, а общественото обвързване като „по-скоро“ ценностнорационално и целерационално ориентирано (§9). И макар така представената опозиция да доближава Вебер към предложената от Тьонис двойка „общност-общество“¹⁶, с начина си на употреба на понятията той избягва просветващата в труда на Тьонис онтологизация. И така става възможно едно много по-нюансирано описание на социалните отношения:

Повечето социални отношения обаче *отчасти* имат характера на общностно, *отчасти* на общественно обвързване. Всяко, дори и най-целерационалното и най-практичното по своя генезис или по намеренията си социално отношение – например между търговеца и неговия клиент, – *може* да породи емоционални ценности, надхвърлящи залегналата в основата му цел. Всяко общественно обвързване, което надхвърля актуалното действие на целевия съюз и следователно е предназначено да действа в дългосрочен план, което създава социални отношения между едни и същи лица, а не остава поначало ограничено до технически детайли – например общественото обвързване в едно и също военно обединение, в един и същи клас в училище, в една и съща кантора, в една и съща работилница, – проявява, макар и в най-различни степени, тенденция да се развие в тази посока. И обратно, социално отношение, чийто нормален смисъл е да бъде общностно обвързано, може да бъде изцяло или частично рационално ориентирано от всички или от някои участници. Доколко например едно семейно обединение ще се преживява от участниците като ‘общност’ или ще се експлоатира като ‘обществено обвързване’ варира в различни степени. Тук понятието ‘общностно обвързва-

¹⁶ За едно просветляващо сравнение на употребата на *Vergemeinschaftung-Vergesellschaftung* при Вебер с *Gemeinschaft-Gesellschaft* на Тьонис вж.: Lichtblau, *op. cit.*

не' е съвсем съзнателно най-общо дефинирано и следователно обхваща свършено хетерогенни факти (§9).

Характеризирането по-нататък на социалните отношения като „затворени“ или „отворени“ дава основание да се постави въпросът за „монополизиране“ на властовите „шансове“ в съответното социално отношение и така да се стигне до „обединението“ {Verband} като „регулиращо и ограничаващо достъпа на външните или затворено навън социално отношение“, чийто ред се гарантира от „ръководител и евентуално щаб за управление“, който „като правило разполага с представителна власт“ (§12). А след въвеждане на понятията „предприятие“ {Betrieb} (§15), „принуждаваща институция“ {Anstalt} (§15), „власт“ {Macht} (§16) и „господство“ {Herrschaft} (§16)¹⁷ вече е подготвено полето за формулиране на „политическо обединение“ и най-вече на ключовото политическо обединение каквото е „държавата“ {Staat} – „основаната на принципа на предприятието принуждаваща институция“, чийто щаб за управление „успешно претендира за монопол над легитимното физическо насилие в името на реализиране на нейните редове“ (§17).

Както вече стана дума, така разгръщащата се мрежа от понятия не е изградена с оглед на метатеоретични цели. Тя има съвсем конкретен двоен прицел: веднъж към следващата Втора глава и втори път – заедно с Втора глава „Основни социологически категории на стопанското действие“ – към

¹⁷ Понятието „господство“ има особено значение в случая; то, както казва Кийт Трайб, е „лепилото, което свързва заедно социалното, икономическото и политическото обединение. След като веднъж в §16 е дефинирано господството, то става дефинираща черта на всяко обединение“ (Tribe, *op. cit.*, 67). Както ще стане ясно, в „Основни социологически категории на стопанското действие“ то е дефинитивен белег и на някои от най-важните икономически понятия.

по-общата, но решаваща задача на социалната икономика: да се анализира „в движение“ процесът на всеобщо рационализиране. Ще коментирам накратко двете измерения на този прицел, но в обрнат ред.

Социалната икономика като социологически синтез

В предговора си към пилотната Книга I на *Основи на социалната икономика*, озаглавена *Основи на стопанството*, Вебер откроява един многоизмерен предмет на интерес не толкова към, колкото през стопанството: „Много по-обстойно, отколкото обикновено..., се разглеждат отношенията на стопанството към техниката, както и към социалните редове. И това е съвсем съзнателно, защото по този начин много по-отчетливо изпъква автономността на тези сфери по отношение на стопанството: тръгва се преди всичко от схващането, че развитието на стопанството трябва да се възприема най-вече като специфичен частичен феномен на всеобщото рационализиране на живота“¹⁸. Интересът, както става ясно от цитирания пасаж, е съсредоточен в последна сметка върху процесите и логиката на рационализиране, а капиталистическото стопанство, макар да осигурява привилегирован достъп (защото капитализмът е „съдбоносна сила“ на модерната епоха) до тази логика, си остава *един от* феномените на всеобщото рационализиране.¹⁹ Оттук произтича и изследователс-

¹⁸ M. Weber, „Vorwort“, в: *Grundriß der Sozialökonomik*, I Abteilung (*Wirtschaft und Wirtschaftswissenschaft*), т. I/1, 1914, Tübingen, VII.

¹⁹ Вж. повече за отношението между модерен капитализъм и рационализъм: К. Коев, „Генезисът на рационализма като изследователска задача“, в: *Генезис на западния рационализъм*, цит. изд., 7-28.

ката стилистика, която трябва да бъде чувствителна към „културните значения“, излъчвани от принадлежните към различните сфери социални практики. И макар за изпълнението на тази задача в проекта за социална икономика да са привлечени усилията на учени от различни дисциплини (икономика, история на икономиката, икономическа география, статистика, демография, политическа наука и т.н.), *социалната икономика* като въплъщаваща в най-висока степен споменатата по-горе стилистика има трансдисциплинарен характер, а решаваща роля за осъществявания от нея синтез играе социологията.²⁰ Това обяснява и взаимното обвързване на „Основни социологически понятия“ и „Основни социологически категории на стопанското действие“.

Ако „Основни социологически понятия“ спада към най-популярните Веберови трудове, то „Основни социологически категории на стопанското действие“ се числи към най-малко известните и най-малко прежеждани студии на Вебер. Всъщност заглавието дори не фигурира в първоначалния план на собствения му принос към проекта за социална икономика.²¹ В едно писмо до Паул Зибек от 2 април 1914 г. Вебер отбелязва, че Фридрих фон Визер, когото той е поканил да напише водещата

²⁰ Кийт Трайб вижда в „употребата“ на социалната икономика от Вебер нейния смисъл на „социология“ (Tribe, *op. cit.*, 2019, 64); за социалната икономика като погранично социологическо изследване вж.: К. Коев, *Елементарни форми на всекидневен живот. Макс Вебер и социалнонаучното познание от края на XIX и началото на XX в.*, С., 2003, Просвета, 126-127.

²¹ Някои най-общии идеи относно отношенията между стопанството и социалните редове и сили са резюмирани в Глава II на ръкописа върху социалните общности „Стопански отношения между общностите (стопанство и общество) изобщо“. Вж.: М. Вебер, *Фигури на културата / Фигури на властта*, цит. изд., 75-107.

студия (озаглавена от автора „Теория на социалната икономика“) към Книга I, го е поставил в трудна ситуация, събуждайки у него „очакването, че ще повдигне определени социологически проблеми, разгледани подробно в трудовете му“. Това обаче, по думите на Вебер, не се е случило, което го принуждава за пореден път да преработва собствения си ръкопис. Налага се, посочва Вебер в писмото, „да добавя един цял обстоен раздел“²². Този раздел вероятно е „Основни социологически категории на стопанското действие“, а важен мотив за написването му очевидно е социологическият дефицит в студията на водещия по това време икономист на Австрийската школа – Фридрих фон Визер. Всъщност в цитираното писмо до Зибек Вебер оценява високо приноса на фон Визер като *икономическа теория*; проблем за него е неизпълненото според него (или най-малкото отклоняващото се сериозно от Веберовата визия) обещание за „социална икономика“ в заглавието.

Вебер аргументира схващането си за социология в сравнение с такива науки като право, икономика, логика и т.н. на различни места и по различно време веднага след публикуването на „Върху някои категории на ‘разбиращата социология’“. Едно от тези места е „Смисълът на свобода от ценности в социологията и в икономическата наука“, където той съпоставя социологическия анализ с икономическата теория и с положенията на правната догматика. От тази съпоставка става ясно, че за разлика например от правото, което се интересува от „нормативната правилност“ на съответното положение, социологи-

²² Brief an Paul Siebeck, 2 април 1914, *Max Weber-Gesamtausgabe*, т. II/8, съст.: M. Rainer Lepsius, Wolfgang J. Mommsen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 2003, 587.

ческата рефлексия се фокусира върху онова, което може да изглежда „нормативно погрешно“ от гледна точка на мисленето на изследователя: той съответно се „вчувства“ разбиращо в „отклоняващото се мислене“. Ефектът от това е и че социологическият поглед лабилизира самата позиция на изследователя, която се представя като „конвенционална привичка“ и следователно винаги може да бъде и друга.²³ Макар и по-различна от правната, икономическата „догматика“ борави с „чисти фикции“, които изключват „влиянieto на политически, както и на други извъникономически ориентации на действието“.²⁴ От своя страна „социологията на икономиката“, посочва Вебер, „анализира обусловеността на икономическите процеси и форми... от социалните феномени“.²⁵ В „Основни социологически понятия“ вече тълкуващото разбиране на социалното действие е призовано да се занимава с „представите“ за нормативна валидност в главите на участниците в социалните процеси, „по които се ориентира тяхното действие“²⁶. В ръкописа върху общностите, където пък се прави съпоставка между юридическо и икономическо тълкуване, отчетливо се казва, че за разлика от юридическото тълкуване, което е съсредоточено върху „логически правилния смисъл“ на правните положения, „социалната икономика... разглежда *фактическото действие* на човека, обусловено от необходимостта да бъде ориентирано към ‘стопанс-

²³ Сrv.: М. Вебер, „Смисълът на ‘свобода от ценности’ в социологията и в икономическата наука“, в: М. Вебер, *Смисъл и ценност*, цит. изд., 238.

²⁴ М. Вебер, цит. изд., 241.

²⁵ Пак там, 243.

²⁶ М. Вебер, *Генезис на западния рационализъм*, цит. изд., 48-49.

кото състояние на нещата, в неговите *фактически взаимовръзки*“ (подч. мое – К. К.).²⁷ Иначе казано, *социалната икономика е социологическа визия*, оперираща в полето на икономическото в разширен смисъл, т.е. в едно поле без отчетливо очертани граници спрямо другите социални сфери в ситуацията на всеобщо рационализиране. Ще се върна към това.

Поканата на Вебер към Фридрих фон Визер да участва в проекта за социална икономика се дължи както на собствения авторитет на австрийския икономист като лице на т.нар. „теория за пределната полезност“, така и на статута, който Вебер отрежда на теорията за пределната полезност с оглед на разбирането на процеса на рационализиране. Първото основание е съвсем естествено, като се има предвид мащабността на проекта, но второто изисква по-специален коментар.

То очевидно не се изчерпва с теоретичната тежест на тази концепция по Веберово време. В една своя статия от 1908 г., „Учението за пределната полезност и ‘психофизичният основен закон’“, Вебер пише: „Историческото своеобразие на капиталистическата епоха, а с това и значението на учението за пределната полезност... за разбирането на тази епоха се основава на факта, че – докато не без основание стопанската история на някои минали епохи се обозначава като ‘история на нестопанските отношения’ – в съвременните условия на живот... приближаване[то] на действителността към теоретичните положения [на теорията за пределната полезност] *нараства постоянно*, обхващайки съдбата на все по-широки кръгове на човечеството, и доколкото може да се предположи, ще нараства и по-нататък. Тъкмо в този *културноистори-*

²⁷ М. Вебер, *Фигури на културата / Фигури на властта*, цит. изд., 30.

чески факт... се корени евристичното значение на учението за пределната полезност.²⁸

Можем да разглеждаме този пасаж от статията на Вебер като просветляващо пояснение на едно „трудно“ място в ранната му студия „Обективността на социално-научното и на социалнополитическото познание“, където върху примера с икономическата размяна се обсъжда идеалният тип като генетично понятие в сравнение с просто класифициращите понятия. Докато размяната се разглежда като „комплекс от белези“, присъщи на поредица от феномени (включително от различни – нестопански – епохи²⁹), тя функционира като „родово понятие“. Когато обаче размяната бъде съотнесена със закона за пределната полезност, казва Вебер, и бъде конструирано понятието за стопанска размяна „като икономически *рационален процес*, тогава то, подобно на всяко логически пълноценно развито понятие, съдържа съждение за ‘типичните’ условия на размяната. То приема *генетичен* характер и същевременно е идеалнотипично в логически смисъл, т.е. това понятие е дистанцирано от емпиричната действителност, която може да бъде само сравнявана, съотнасяна с него“. И следващата от тук генерализация: „същото важи за всички т.нар. ‘основни понятия’ на икономическата наука: те могат да бъдат развити в генетична форма само като идеални типове“³⁰. Малко преди това в цитираната студия Вебер казва още нещо, което *самò по себе си* звучи мъгляво, но придобива конкретен образ в контекста на

²⁸ М. Вебер, *Генезис на западния рационализъм*, цит. изд., 106.

²⁹ Вж. по-долу отношението между „стопанскост“ и „нестопанскост“ от гледна точка на историята на стопанството.

³⁰ М. Вебер, „Обективността на социалнонаучното и на социалнополитическото познание“, в: М. Вебер, *Смисъл и ценност*, цит. изд., 73.

статията върху теорията за пределната полезност: „няма съмнение..., че тук също *практическа* идея (дълженстваща или *мислена* като валидна) и конструиран за практически цели теоретичен идеален *тип* се разгръщат паралелно и демонстрират постоянна склонност да преминат един в друг“³¹.

Взаимното оглеждане на цитираните по-горе пасажии показва, че:

1) независимо от абстрактния си характер, икономическата теория на Австрийската школа резюмира важни елементи от всекидневната рационалност на „стопанската“ модерна епоха в сравнение с „неstopанските“ ѝ предшественици.³² Оттук и „историческото значение“ на теорията за пределната полезност за разбиране на модерната епоха с нейната експанзираща рационалност.

³¹ Пак там, 72.

³² За съотнасянето на теорията на пределната полезност с рационалността на всекидневния опит вж.: М. Вебер, *Генезис на западния рационализъм*, цит. изд., 99, 103. Що се отнася до „стопанскостта“ на модерната епоха в сравнение с „неstopанските“ предшественици, това е често повтарящ се мотив при Вебер, свързан фактически с конструирането на самото понятие за стопанско действие (калкулиращо поведение в ситуация на недостиг на средства и „възможни действия“ за удовлетворяване на потребностите), което пък е импулсирано от културното значение на „стопанскостта“. Сrv. например следната реплика на Вебер към доклада на А. Фойгт „Стопанство и право“ по време на конгрес на Немското социологическо дружество (1910 г.): „Уважаеми господа, твърди се, че стопанската история на миналото в голямата си част е история на човешката неstopанскост {Unwirtschaftlichkeit}... Но и това поведение попада в полезрението на свободната от ценности наука за стопанството и най-вече на стопанската история“ (М. Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, J.C.B.Mohr [Paul Siebeck], Tübingen, 1988, 472).

В този смисъл тя демонстрира своята „практическа валидност“ като отправна точка за анализите, извършвани от социалната икономика.

2) Тези анализи обаче не могат да се ръководят от чистите постулати на икономическата теория; те трябва да бъдат предефинирани като идеални типове, имащи своето „съответствие“ в използваните от всекидневните практики типизации.³³ Същевременно работата с идеални типове трябва да бъде методологически контролирана тъкмо защото съществува опасността от приплъзване между двата вида типизации; социологическата перспектива в сърцевината на социалната икономика гарантира както практическата релевантност на използваните идеални типове, така и несмесването им с типизациите на всекидневните практики.

3) Идеалният тип като генетично понятие позволява посредством „каузален регрес“ да се открояват констелации от предшественици на модерните рационалности.³⁴

³³ Тъкмо това – социологическо – разграничение не прави фон Визер, който в студията си за проекта настоява, че самите икономически агенти, доколкото упражняват „практическа икономика“, са попили огромен всекидневен икономически опит, който трябва да бъде научно изтълкуван. И следва категоричният извод, който вероятно е смутил Вебер: „Периметърът на икономическата теория се простира дотам, докъдето се простира и всекидневният опит“ (Fr. von Wieser, „Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft“, в: *Grundriß der Sozialökonomik*, I Abteilung, т. 2, Tübingen, 1924, 8).

³⁴ За каузалния регрес вж.: М. Вебер, „Критически изследвания по логика на науките за културата“, в: М. Вебер, *Смисъл и ценност*, цит. изд., 131-153.

„Основни социологически категории на стопанското действие“: специфики на Веберовата понятийна работа

Що се отнася до строежа на самата Втора глава, „Основни социологически категории на стопанското действие“, тя несъмнено е замислена като естествено продължение на „Основни социологически понятия“, при което генерираните в предишната глава категории – социално действие, социално отношение, социален ред, конвенция, право, социално обединение, господство и т.н. – трябва да демонстрират социологическата си ефективност при анализа на икономическата рационалност като основна фигура на експанзиращата в различни социални форми рационалност. За съжаление, на тази глава ѝ липсва елегантността на „Основни социологически понятия“: на места параграфите се доближават до генеративната мощ на параграфите от Първа глава, на други места обаче просто маркират едни или други феномени, а в някои случаи са тровави и трудно четими.³⁵

Ще отбележа няколко момента от Веберовата понятийна работа във Втора глава, които демонстрират по-скоро родството ѝ с „Основни социологически понятия“ и смисъла ѝ на аналитичен инструмент в цялостния Веберов проект.

Началото на главата е повече или по-малко огледално на „Основни социологически понятия“, доколкото първата стъпка е дефинирането на „стопанско действие“, което може да бъде или да не бъде социално, но при всички

³⁵ Например параграфите за парите в края на главата, чието четене се затруднява особено от непрозрачния език на Георг Фридрих Кнап, към който Вебер упорито се придържа в целия текст.